

Az emlékezés bátorsága

DOMAHIDY ANDRÁS: VÉNASSZONYOK NYARA

Zsúfolt időszakban került a kezembe Domahidy András nálunk legújabban kiadott könyve, a *Vénasszonyok nyara*. Gyakran van, hogy sűrűsödik körötünk az élet, ezer fontosnak vélt ügylet telepedik ránk, fojtogat, szívja időnk, energiánk, elszántságunk javát. Nincsen könnyű dolga ilyenkor az olvasmánynak — legyen az bár magánválasztásunk, illetőleg reánk szabott, kötelező penzum —, ha e torlaszokon át szándékszik törni. A *Vénasszonyok nyara* megcselekedte ezt. Lenyűgözött, fogva tartott, volt ereje, volt varázsa napi gondjaimat félrelökve kiragadni a hajszából.

Ez a regény is, akár Domahidy másik műve, a két esztendeje csendes, ám annál őszintébb sikert hozó *Árnyak és asszonyok*, távol, idegenben született. S bár épp egy évtizeddel előzte meg az *Árnyak és asszonyok* regénytriptichonját; a *Vénasszonyok nyarát* kaptuk másodjára kézhez. Az emigráns-lét gyötrő kérdéseit követően annak históriáját: mi készítetett embereket az 1945 utáni Magyarországon arra, hogy szülőföldet, közösséget hátrahagyva másutt keressenek talajt, tetőt, boldogulást. Talán tudatos, talán csupán a véletlen műve ez a megfordított sorrend. Tán ösztönös kiadói fogás. Múlt- és önfeltáró igyekvésünk időnkénti euféniái, görcsös aggodalmi. Hisz a regény értékei semmiképp sem igazolják a hosszas várakozást.

A *Vénasszonyok nyara* akár történelmi munkák „függeléke”, „szöveggyűjteménye” is lehetne — dokumentumértéke első pillantásra szembetűnő. A mű azonban sokszorosan több, gazdagabb ennél. Költészet és vérbő, kristálytisztának megőrzött, s előbuzgó nyelv, belül soká érlelt szerkezet, minden silány nosztalgiaáztól mentes múlt- és önvizsgálat. Sorsok, szenvedélyek, bukások és akaratok, kisiklások és felkapaszkodások drámája, tapinthatóvá tett látomása.

Hogy ez megszülessék, ihlet, alkat, idő és távolság összjátéka kellett. Befogni a szavak közé nehezen foghatót, vállalni a kinnal vállalhatót — ide valóban turini, rodostói magány és távolság kellett. Szembenézni önmagunkkal — ehhez ágostoni eltökéltség kellett. Egyfajta *confessiója*, kivallása, nyilvános meggyónása Domahidy Andrásnak. Egyes szám harmadik személyű pillantás a tükörbe. Merész ítélkezés. Őszinteség. Belső tartás, meggyőződés. Az emlékezés, a *káprázattól óvott emlékezés bátorsága*. Tisztelet és elismerés érte!

Számos monda kering a világban elsüllyedt városokról, melyek most a tengerben pihennek — írta Szerb Antal. Holdfényes éjszakákon azonban látni a víz alatti palotákat, tereket, s olykor a tengermélyi harangok kongását is hallani. „Egy ilyen elsüllyedt várost hord magában minden ember.”

Domahidy András is. Régen volt, hogy nekivágott a világnak, régen, hogy valahol hazát talált benne. Biográfiája igen szűkszavú. 1920-ban született, 1948-ban hagyta el az országot, 1950 óta Ausztráliában, közelebbről: Perth-

ben él. Könyvtáros s az emigránsirodalom markáns alakja. Két regényt írt eddig: a *Vénaszonyok nyarát* (Róma, 1969, illetve Budapest, 1987), valamint az *Árnyak és asszonyokat* (Perth, 1979, illetve Budapest, 1985). Jelenleg harmadik kötetén dolgozik, és rendszeresen publikál a rangos emigránslapban, az *Új Látóhatárban* is. Hatvanhét esztendőse.

Későn kezdte írói pályáját. „Annak, hogy egyáltalán elkezdtem, egyszerű oka volt. Társaság gyűlt össze egyszer Perthben. Valaki azt kérdezte, miért is jöttünk ki. Akkor sokféle vélemény elhangzott, én pedig — mert a válasz mélyebb és összetettebb, semmint hogy ott megfogalmazhattuk volna — úgy határoztam, átgondolom és megírom. Megírom, hogy viselkedtem én, s rajtam keresztül az a társadalmi osztály, amibe tartoztam, mi volt az az óriási dilemma, ami az embert elfogta: maradjon-e vagy pedig menjen, mik voltak azok az okok, amelyek végül is arra bírtak rá, hogy megfogjam a feleségem kezét — fiatal házaspár voltunk — és nekiinduljunk Nyugatnak. Ez van a *Vénaszonyok nyarában*. Egy csomó reménykedés, egy csomó csalódás. Az életem, az életünk” — vallotta tavaly egy rádióbeszélgetésben.

Domahidy tehát elment. Úgy érezte, el kell mennie. Lelkében mélyre tűnt egy Atlantisz, ám holdas éjszakákon villannak az emlékek, felragyog az alámerült világ, az opálos habok közt ismét láthatni a hajdanvolt utcákat, tereket — s mind tisztábban kondul a harang. Nem kis gyötrődés van abban, ahogyan az egykor megtörténtet olvasói elé tárja — éppen úgy, mint akkor volt. Szinte újra éli azt az időszakot. Nem játssza a bölcs narrátor szerepét — és ennek révén képes galléron ragadni az illanó időt. E korszerűtlennek is mondható alkotói magatartástól kap regénye valami utánozhatatlan varázst, formát, láttató erőt. A mese térségein emberek bukkannak föl, s nem viselnek maszkot, maskarát. Bevallottak, le nem tagadottak. Vállaltak minden hibájukkal, erényükkel együtt. Ők a múlt, a harangzúgás. A lakkozatlan, feldozatlan, romantikus vízióktól mentes, ballépésekkel és kudarcokkal szeplős, verejtékező, de szintagmákba kovácsolható múlt.

Nem szellemidézés Domahidy András regényvilága, nem szeánsz, nem asztaltáncoltatás. Írónk messze élesezűbb annál, semhogy összegereblyézett féligazságok birtokában kísértetekkel kívánna parolázni, tőlük várva feloldást, támaszt, igazolást. Nem visszavágyik, de felidéz, de értelmez, de megért. Regényében éppen az az első sorok után megkapó, hogy eszébe se jut mentegetni *egyik oldalt sem*. Belátja: 1945-öt követően kikerülhetetlen volt, hogy életek menjenek tönkre, hulljanak ki korábbi létformájukból, értékek pusztuljanak — hogy a csupaszá váló helyen a társadalmi berendezkedés új formája bontakozhassék ki. Domahidy nem titkolja: ez történt. Nem vitatja, hogy a szocializmus előtörténetében ennek kellett történnie. Az egyik osztály felemelkedése óhatatlanul magával vonja a vele szembenálló klasszis szétroncsolódását.

Sokkal inkább foglalkoztatja — az interjúrészletből is kitetszik — a pusztulóban lévő réteg reakciója a változások közepette: lassú vagy gyors áttűnése morális züllésbe, emigrációba, magavesztésbe — holott többüknél ez elkerülhető lett volna. „Az én világomnak vége van, tudom, mindenütt vége van. De itt, a falumban, nem tudom végigélni. Ha lassúbb volna, kicsivel lassúbb volna, ha időm lenne megemészteni, átkérődzni ezt a kort, ha lenne idő hozzáérni... talán. Ha ezt a kicsit hagynák nekem dédelgetni tovább, ezt a kertet, a fáimat!” — tépelődik a regény kulcsfigurája, Becsky Pál. A kor azonban „nem kedvez a kompromisszumoknak” (miként a mű egyik kritikusa fogal-

mazott), az események sebesen peregnek, a döntéseket a történelmi és politikai „kell” formálja — gyakorlta az egyes ember *előéletének* függvényében. Így eshetett, hogy a humanitárius elveken épülő friss rend az idejét múlt réteg hajlandóságot mutató tagjait az asszimilálódásnak még a lehetőségétől is megfosztotta, vagy késve, elhatározásokon, elkeseredéseken túl nyújtott kezét. Másrészt: az átalakuláson sokan nyereszkekdedek. Így, s ezért történhetett, hogy Becsky falujában, Tereken az a Vég Sanyi lett a kommunista párt titkára, aki „szidta a zsidókat és leitta magát, hogy a németek bejöttek 44 márciusában”. „Az ilyen embernek — füstölög magában rossz szájjal Becsky — nem maradt más, mint Nyugat vagy börtön, vagy, igen, a párt.” És a korrump Zörgő Bálint, a tereki földigénylő bizottság „úrfaló” elnöke, aki Pál almáskertje ügyét „Száz dollár és egy fél disznó” ellenében kész eligazítani. Ennyi „többletmunkájának” ára. Nem csodálható ezek után, hogy a társadalomból a „Maga úr volt” bélyegével kivetettek közül azok sem képesek talpon maradni, akik, ha nem is rokonszenveznek a változásokkal, de legalább nem ellenségesek vele szemben. Kezdeti bizonytalanságuk fokozódik, mindinkább hasztalan mesterkedésnek vélik, hogy beilleszkedjenek, jószándékuk elpárolog:

„— Becsky Pál fellebbezése következik — jelentette be az előadó.” S Becsky beszélni kezdett: lemond minden, a törvény értelmében még visszakövetelhető földjéről, s csupán a ház melletti gyümölcsöst kéri. „A telekhelyesek összesúgtak, a kertet mégiscsak akarja. Zörgő (...) Nagyot ásitott. Becsky arról beszélt, hogy mindenkinek össze kell fogni az ország újjáépítésére. Rendben van, mindenkinek össze kell fogni. De az nem a Becsky dolga. Ez a Zörgők dolga.”

A jól átgondolt szerkezetű történet két főszálon fut. 1945 őszén két fiatalember, gróf Tárchevich Dusán és Becsky Pál tér haza Magyarországra az ausztriai Holzhütte hadifogolytáborából, hogy helyet találjanak az új körülmények között. A továbbiakban kettejük — s rajtuk keresztül osztályuk — sorsát kísérhetjük nyomon. A két szál néha metszi, keresztezi egymást, együtt szalad, aztán szétágazik, ellentétes irányba kanyarodik.

Pál a szerencsésebb. Barátja földjeit teljes egészében kisajátította az emlékezetes 1945. évi 600-as rendelet, a Tárchevich-kastélyban a kommunista párt helyi sejtje rendezte be központját. Dusán — a szó minden értelmében — talajtalanná lett pátriájában. Még néhány bágyadt kísérletet tesz a megmaradásért — hiába. A család múltja, értékei széthordva, felprédálva, s a vén Gyula, a hú komornyik, az egyetlen bizonyosnak tűnő pont a fejre állt világban, Gyula, kihez Dusán gondolatai, ködös ábrándjai már Holzhüttéből sűrűn kalandoztak, s aki majd „csendesén, pontosan, a magától értetődés nyugalmával” mindent elintéz, rendbe szedi a dolgokat — Gyula nincs többé. „Főbe lőtte magát. Nem tudta elviselni ezt a rablást.” Halálával az ürbe siklik Dusán addigi élete is. Saját lábán kell már megállnia, más, a korábbtól elütő életstílust, -kereteket kialakítania — ám a fiatal gróf képtelen erre. Erőtellenül vegetál egykori kúriájuk apró szobájában, s földadja a küzdelmet, még mielőtt belefogott volna. Epiktétoszra, e késő stoicista gondolkodóra hagyatkozik, „kényszerpálya”-elméleteket gyárt, predesztinációra hivatkozik — és a cselekvést folyamatosan elmulasztja. A következményeket pasztikusán mutatja a regény: Dusán törvényszerűen sodródik Pestre, keveredik kétes üzletkebe, s törvényszerűen végül, ahogy börtönbe jut. Passzív, fáradt lélek; sokban emlékeztet Kender Pálra, Török Gyula századelős regényének hőisére.

Dusán megformálásakor Domahidy sem zárkózott el a biológiai determi-

nizmus teóriájától. Biztos tollal, hitelesen ábrázolja az ősi családok kimerült nemzedékének petyhüdségét, történelmi-társadalmi „tériszonyát”, amelyet csak tetéz a sokkos állapot, amit a cezúra, a szerepvesztés indukált. Ebből (is) adódik azután a küzdésképtelenség, ami Dusánt és osztályát oly töményen jellemzi. „... fáradt vagyok ahhoz, hogy hős legyek. Mind fáradtak vagyunk, háború, ostrom, béke, elég volt. Hogy is mondta Dusán? Vénasszonyok nyara. Várjuk a telet, hősök nélkül” — hangzik egyikük szájából a fanyar diagnózis. Másutt Becszy Pál rajzolja éles vonalakkal a rogyant réteg lelkiállapotát: „Mi? az urak? Mi sehol sem vagyunk? Sehol sem vagyunk, mert nem tudunk küzdeni. A régi világért sem, mert azt mi is megítéltük. Az újért sem, mert abban nincs helyünk.”

Pedig Palit más anyagból gyúrták. Hajlékonyabb, készségesebb, képlékenyebb, értékesebb alkat barátjánál — s kiváló szakember! Szívós buzgalommal tusázik kertjéért, fáiéért, állhatatosságában már-már megalkuvásig is menne. „Lehet, hogy nem sikerül (. . .), de sohase bocsátanám meg magamnak, ha meg nem próbálnám. Biflázom a rendeleteket, mint egy latin memoritert. Sztálint idézek a párttitkárnak és a hivatalokban. A fáim miatt. Megpróbálok.”

Amíg osztályos társai ügyeskedni, feketézni zötykölődnek a székvárosba, Pál nikotinért, rézgalicért. A fáinak. A koalícióval, igaz, ő sem rokonszenvez, viselkedése mégis azt mutatja: nem kártevő, hanem olyan ember, akivel együtt lehetne, együtt kellene dolgozni az ország újjáépítésén.

Másként történik. Sorozatos kudarcok, arculcsapások, elszigetelődés béklyózzák iramodó lendületét, s Becszy keserűvé válik, értelmetlen tojástáncnak látja viaskodását a gyümölcsösért. Érzi, ez a társadalom kilöki őt magából, mint hegedő seb szöveteiből a gennyet — s mind gyakrabban gondol arra: „... a legjobb lenne itthagyni mindent. Messze, messze kéne menni...” Aztán harmadfél észtendős makacs hadakozás után Pál is föladja.

Domahidy és Pál sorsa fonalához varrja Domahidy az „úri rend” reprezentánsainak széles láthatáru bemutatását, szinte lélekrajzát. Könnyed vonásokkal, igen hihetően, belülről jellemez, elkerülve ezzel a sémaszerű formálást. Szó sincs itt arról, hogy ezek az emberek — miként egy időben dívott nálunk a közhelyes ítélet — csak csupán értéktelen herék, komikussá torzult bolondok, anakronisztikus kövületek lettek volna. Különböző magatartások vonulnak föl a regény lapjain: az üzérkedéssel, dollárcsempészettel foglalkozó volt uracs éppúgy, mint a finommechanika fortélyait gyorsított kurzuson elsajátító valamikori vidéki földbirtokos.

Domahidy saját klasszisanak ragyogóan festett és motivált alakjaival, a „fáradt faj fiai”-val szemben a föltörekvő faj Zörgő Bálintjai, Vég Sanyijai állnak. A stagnáló, sőt süppedő lét ellenében a szorgos és lüktető vitalitás feszül. Noha indítékaik érthetőek, kézenfekvőek — évezredes düh dolgozik bennük, veszekedett vágy és erő a felkapaszkodásra —, mégis: írónk invenciója itt nem kellően mély, nem nélkülöz némi sablont, partitúrát. Móricz parasztjaira gondolhatunk főként; a Sárarony Turi Danijára, mint Zörgő előképére.

Mindez, szerencsére, nem csorbítja a Vénasszonyok nyara komoly erényeit. Domahidy András műve kétségtelenül a magyar prózairodalom fontos regényei közé tartozik. Ide utalja emberi-írói viselkedésmódja, valóságlátása, ide tisztán zengő nyelve. Olvasni őt tehát nemcsak szükséges — de szinte kötelező! (Magvető.)

JOBBÁGY TIHAMÉR